

LIBERTARIÁNSKY POHĽAD NA VLASTNÍCTVO ĽUDSKÉHO TELA

ANDREA HUDECOVÁ, Katedra filozofie FF UCM, Trnava

HUDECOVÁ, A.: A Libertarian View of the Ownership of Human Body
FILOZOFIA 66, 2011, No 5, p. 491

The aim of the contribution is to consider the possibility of perceiving the human body as one's ownership, based on moral assumptions. The latter are used as the main argument for accepting the ownership of human body. The focus is on libertarian view on self-ownership rights from which the ownership rights over one's body are derived. A critical examination of particular ownership rights over one's body is given as well.

Keywords: Ownership of human body – Private property – Full Self-ownership – Partial Self-ownership – Bundle of rights

Ak chápeme ľudské telo ako neoddeliteľnú súčasť človeka a jeho osobnosti, tak implicitne, a mnohí aj explicitne, predpokladáme, že máme aj všetky kompetencie a právomoci zaobchádzať s ním podľa nášho uváženia. V súvislosti s biomedicínskym darcovstvom však otázka našich právomocí vo vzťahu k nášmu telu, ktorá v inom kontexte môže mať úplne triviálny charakter, nadobúda nový rozmer. Čo môžeme robiť so svojím telom (resp. čo máme povolené s ním robiť) a v akom rozsahu môžeme dovoliť druhým robiť si so svojím telom, čo chcú? Mnohí veria, že odpoveď na túto otázku sa skrýva vo vlastníctve ľudského tela.

Jedným z dôvodov, prečo sa na vlastníctvo tela kladie taký veľký dôraz, je ponúkajúce sa riešenie problému biomedicínskeho darcovstva (konkrétne nedostatku orgánov), ktorým je legalizácia ich predaja. Mnohí filozofi vidia možnosť jeho uskutočnenia v nahliadaní na naše telo ako na súkromné vlastníctvo, ktoré nám umožňuje disponovať s ním podľa nášho vlastného uváženia [1].

V príspevku sa zameriame na libertariánsky pohľad na vlastnícke práva človeka vzťahujúce sa na jeho osobu, z ktorých sú vlastnícke práva človeka na jeho telo odvodené. Poukážeme na najčastejšie námietky vznášané proti tejto koncepcii a ďalej kriticky preskúmame koncepciu vlastníctva ľudského tela.

I. Ľudské telo ako predmet vlastníctva človeka. Otázka vlastníctva tela je podľa libertariánov súčasťou otázky vlastníckych práv človeka na svoju osobu, ktoré predstavujú základnú podmienku slobody jednotlivca. Podľa ich názoru jednotlivci vlastnia svoju osobu (a teda aj svoje telo) rovnakým spôsobom, akým vlastnia svoj súkromný majetok a akým otrokár môže mať (legálne) súkromné vlastnícke práva na celého otroka ([10], 611). Základná téza, z ktorej vychádzajú, znie: Každá osoba má morálne vlastnícke práva

na seba (svoju myseľ a telo) ([6], 86).

Ak chceme bližšie vymedziť vlastnícke práva človeka na svoju osobu, treba objasniť, ktoré súbory práv vo všeobecnosti tvoria súkromné vlastníctvo. Presadzovanie týchto práv sa môže líšiť intenzitou, ako aj presadzovaním vlastníckych práv človeka vo vzťahu k vlastnej osobe. Na základe toho môžeme hovoriť buď o úplnom, alebo o čiastočnom vlastníctve človeka v súvislosti s jeho osobou.

Všeobecne sa toto vlastníctvo chápe ako úplné vlastníctvo, zhodné s celkovým súborom súkromného vlastníctva vonkajších predmetov. Najzákladnejším právom jednotlivca je právomoc súhlasiť so spôsobom, akým je s ním možné zaobchádzať, alebo ho odmietnuť. Právo na kontrolu a z neho vyplývajúci súhlas alebo nesúhlas danej osoby, pokiaľ ide o zaobchádzanie s jej telom, chápe napríklad Wilkinson ako najpodstatnejšie pri morálnom hodnotení daného konania ([12], 54). Ďalšie súbory práv na súkromné vlastníctvo pozostávajú z práva na odškodnenie, ak niekto použije osobu alebo jej telo bez jej súhlasu, právo na prenesenie svojich práv na druhých, a to predajom, prenájmom, darom alebo pôžičkou, a právo na imunitu pri neúmyselnej strate týchto práv.

Úplné vlastnícke práva človeka vzťahujúce sa na jeho osobu predstavujú najsilnejší súbor, ale vzhľadom na jeho neurčitosť, ktorá spôsobuje, že môže existovať viacero súborov takýchto práv, má súbor úplných vlastníckych práv isté obmedzenia. V tejto súvislosti Barbara Fried poukazuje na to, že pojem úplného vlastníctva je zlučiteľný s veľmi širokým súborom protikladných balíkov práv. Tvrdí, že z konceptu úplného vlastníctva nie je možné usúdiť, či človek disponujúci vlastníckymi právami na svoju osobu má právo predať sa do otroctva, prenechať toto svoje vlastníctvo svojim dedičom, prípadne či má právo fúknuť dym niekomu do tváre ([4], 66 – 92). Aj Ronald Dworkin je presvedčený, že keď niečo vlastníme, znamená to, že máme na to istý druh vlastníckych práv. Avšak v súvislosti s vlastníckymi právami človeka na svoju osobu existuje množstvo rozličných dôležitých súborov práv, na základe ktorých by sme mohli určiť ľudí ako vlastníkov svojej osoby. Vzhľadom na to princíp daného vlastníctva nemá jasne vymedzený obsah ([3], 54). No podľa G. A. Cohena tento argument nepoukazuje na to, že by princíp vlastníckych práv človeka na seba a svoje telo bol nejasný. Tvrdí, že vlastnícke práva prestávajú byť nejasné, keď určíme, že každá osoba má takéto vlastnícke práva na svoju osobu a svoje telo a že ich presadzovanie vylúči niektoré súbory vlastníckych práv a zostane len jeden súbor práv, na základe ktorých môžeme tieto vlastnícke práva človeka na svoju osobu a svoje telo rozpoznať. Cohenov hlavný argument spočíva v námietke, že Dworkinove premisy nepoukazujú na to, že by takýto súbor neexistoval ([2], 213). No na druhej strane ani Cohen nehovorí, že existuje takýto súbor práv, a ak áno, tak potom nevymedzuje, ktoré práva by mali byť zahrnuté v danom súbore, takže koncept vlastníctva v podstate vôbec neobjasňuje.

Ako sme už spomenuli, vlastnícke práva človeka na svoju osobu a svoje telo predstavujú základnú podmienku slobody jednotlivca, no nie je to vždy tak. Napríklad Peter Vallentyne poukazuje na skutočnosť, že ak jednotlivec nemá žiadne vlastnícke práva na vonkajší svet, a teda prírodné zdroje a ľudské výtvary patria do úplného vlastníctva druhých ľudí, tak tento človek nemôže konať nič bez ich povolenia, keďže by to znamenalo

porušenie ich vlastníckych práv na súkromné vlastníctvo. Preto súkromné vlastnícke práva ponúkajú len ochranu pred konaním druhých ľudí, avšak negarantujú slobodu konania ([10], 615).

Aby bola téza, že človek je vlastníkom svojej osoby, prijateľná, je potrebné, aby sa upustilo od takých práv, ktoré umožňujú porušovať práva druhých. Ak totiž človek nemôže konať slobodne, ale musí si vždy žiadať súhlas od druhých ľudí, tak sú jeho práva porušené. Výsledkom toho by mohla byť strata niektorých alebo aj všetkých vlastníckych práv človeka na svoju osobu a svoje telo. Z toho možno vyvodit' (keďže človek nevyhnutne musí využívať vonkajšie zdroje), že samotné vlastníctvo seba nemá žiadne podstatné dôsledky.

Okrem spomenutej námietky proti úplným vlastníckym právam existujú aj ďalšie, no vzhľadom na tému príspevku spomenieme len tie najrelevantnejšie. Jednou z nich je námietka odmietajúca, že by jednotlivci mali povinnosť pomáhať ostatným, s výnimkou dobrovoľného súhlasu alebo predošlého previnenia, pretože by to viedlo k čiastočnému otroctvu. Iná námietka proti úplnému vlastníctvu seba samého hovorí, že povoľuje dobrovoľné zotročenie. Vyplýva to predovšetkým zo súboru práv na prenesenie práva z jedného človeka na druhého. Locke odmieta toto právo na základe toho, že takéto prenesenie práva by podrylo autonómiu človeka ([7], 103). Peter Vallentyne je ale presvedčený, že právo na uplatňovanie autonómie je dôležitejšie než ochrana alebo podpora autonómie človeka ([11], 616). Pretože ak je jedinec autonómnou bytosťou, tak je nepostačujúce, ak mu len prisúdime status, no neumožníme mu priestor na uplatnenie svojej autonómie. V tomto zmysle má Vallentyne pravdu, keď preferuje uplatnenie autonómie v živote jednotlivca pred jej ochranou či podporou.

V dôsledku týchto námietok úplné vlastnícke práva strácajú niektorých svojich zástancov. Napríklad Otsuka definuje libertariánske právo týkajúce sa vlastníctva človeka na svoju osobu a svoje telo ako neúplné, pretože nezakazuje všetky neúmyselné vniknutia do cudzieho tela ([8], 14). Redukuje teda úplné vlastnícke práva človeka na svoju osobu na dva súbory práv, z ktorých prvý predstavuje základ celej koncepcie vlastníctva človeka ako vlastnej osoby vôbec, keďže apeluje na právo človeka kontrolovať a používať svoju myseľ a svoje telo podľa vlastného uváženia a bez akéhokoľvek nátlaku ([8], 13). Zamerajme sa teda na otázku, či skutočne vlastnícke práva objasňujú fakt, že je morálne správne, ak človek sám rozhoduje o tom, ako naloží so svojou osobou, a naopak, že je morálne nesprávne, ak ho niekto nátlakom núti k niečomu proti jeho vôli. Rovnako venujme pozornosť aj úlohe, ktorú hrajú vlastnícke práva na ľudské telo, keďže naším zámerom bude preskúmanie práve tohto druhu práv.

II. Uplatnenie vlastníckych práv na ľudské telo. V nasledujúcej časti sa zameriame konkrétne na vlastnícke práva človeka na svoje telo. Azda najrozšírenejším konceptom je sociálno-konstruktivistický prístup k vlastníctvu ľudského tela, ktorý presadzuje myšlienku, že existuje zväzok práv a povinností, na základe ktorých definujeme vlastníctvo. Podľa tohto prístupu nám tento zväzok poskytuje rámec vzťahov medzi predmetom a ich vlastníkom, ktoré môžu byť flexibilne aplikované na situácie vznikajúce v oblasti

vlastníctva. Aby bol pojem vlastníctva zmysluplný, nemusia byť použité všetky práva a povinnosti daného zväzku. Táto teória sa opiera o jedenásť práv a povinností, ktoré v roku 1961 zosumarizoval Tony Honoré ([5], 52). Možno ich tematicky zhrnúť do troch skupín ([1], 13): 1. práva výlučne vlastniť, používať a povinnosť predchádzať poškodeniu, ktoré pri aplikácii na ľudské telo nie je možné zamietnuť; 2. práva týkajúce sa premiestnenia a prenášania predmetov, ktoré možno aplikovať len vtedy, ak ide o mŕtve telo; 3. posledná skupina skupina práv je eticky najspornejšia, pretože pozostáva z práv vzťahujúcich sa na finančný zisk z vlastného tela, keďže stotožňujú telo a jeho jednotlivé časti s tovarom. A práve v tom spočíva nesúhlas ohľadom statusu ľudského tela ako predmetu vlastníctva jednotlivca.

Vychádzajúc z Honorého koncepcie práv a povinností je teda naše telo a jeho príslušné časti v istom zmysle naším vlastníctvom ([5], 52). No ak je eticky sporné a právne neprijateľné mať finančný zisk z predmetu, ktorý podľa istých vlastníckych práv vlastníme, a tie nám neboli na základe nijakých právnych noriem odňaté, tak naše vlastnícke práva nie sú plnohodnotné. Ak vlastním auto, ktoré ale nemôžem podľa vlastného uváženia požičať, premiestniť, predať, darovať, tak ho skutočne nevlastním. No na druhej strane, o vlastnom tele vieme, že je naše, bez toho, aby sme pociťovali nejaké obmedzenie vyplývajúce zo skutočnosti, že ho nemôžeme požičať, predať, darovať, premiestniť. Koncept vlastníctva teda podľa všetkého nie je vhodné aplikovať na ľudské telo. Vlastnícke práva týkajúce sa výlučného vlastníctva, použitia a povinnosti predchádzať poškodeniu možno podľa Alasdaira Campbella vysvetliť aj iným, eticky omnoho prijateľnejším spôsobom. Tvrdí, že „namiesto nich sa môžeme určite spoľahnúť na iné druhy ľudských práv, predovšetkým na tie, ktoré chránia súkromie, dôstojnosť a nedotknuteľnosť jednotlivcej osoby. Nie je jasné, čo viac by sme získali, ak by sme trvali na koncepte vlastníctva v súvislosti s naším telom“ ([1], 24). Proti tomuto Campbellovmu tvrdeniu však môže niekto namietkať, že práve koncept vlastníctva nám umožňuje disponovať naším telom podľa vlastného uváženia. No je to práve vlastníctvo seba samého, na základe ktorého môžeme zaobchádzať s naším telom podľa našich prianí, preferencií alebo plánov? Jediné, čo nám ponúka koncept vlastníctva navyše, je narábanie s naším telom určitým degradujúcim spôsobom, akým je napríklad predaj častí nášho tela alebo celého tela. Zástancovia vlastníckych práv človeka na seba samého ich obhajujú slovami, že sú to v podstate naše morálne práva ([11], 209). Avšak Campbell má pravdu, keď hovorí, že pri slobodnom disponovaní naším telom, sa môžeme riadiť inými morálnymi princípmi, ktoré skutočne môžu lepšie ochrániť našu ľudskú dôstojnosť.

Z aplikovania vlastníckych práv vymedzených Honorém sme teda zistili, že nie je možné stotožniť práva na vlastníctvo predmetov s vlastníckymi právami na naše telo. Ak aj svoje telo vlastníme, tak rozhodne nie spôsobom, akým vlastníme iný náš majetok, napríklad auto alebo dom. Auto môžeme presunúť, predať, vymeniť za niečo iné, dať ho charite alebo jednoducho sa ho zbaviť. Nič z toho nie je možné, pokiaľ ide o naše telo, aspoň kým sme živí. Jedinou možnosťou, ktorá sa približuje k takémuto zaobchádzaniu s ľudským telom, je prípad zotročenia. No myšlienka vlastníctva seba by mala chrániť ľudí pred statusom otrokov, čo predstavuje najextrémnejší prípad straty vlastníckych práv

človeka na seba samého a svoje telo. Vzhľadom na to vlastne niektorí zástancovia vlastníckych práv človeka na seba samého a svoje telo odmietajú povinnosť pomáhať druhým, pretože by ich to viedlo k čiastočnému otroctvu a dochádzalo by tak k porušovaniu ich slobody ([10], 95). No na druhej strane koncept vlastníctva seba samého umožňuje dobrovoľné otroctvo, ak s tým daná osoba súhlasí. Z tohto druhého tvrdenia potom vyplýva, že otroctvo je legálne vlastníctvo iných tiel – tak, ako to poznáme z histórie. Keď sa zamyslíme nad týmito dvoma tvrdeniami, zistíme, že morálne prijateľné konanie, napríklad pomáhanie druhým, zástancovia týchto práv odmietajú, pretože by to malo podľa nich morálne neprijateľné dôsledky, napríklad čiastočné zotročenie. Ale dobrovoľne prijatý status úplného zotročenia má rovnako neprijateľné morálne dôsledky, ktoré by mali viesť k rovnakému záveru. Ak totiž dáme súhlas na naše vlastné zotročenie a staneme sa predmetmi, ktoré niekto vlastní, nezabavíme sa tým svojej slobodnej vôle, ktorá je implicitnou podmienkou konceptu vlastníckych práv človeka na svoju osobu a svoje telo.

Ak teda vlastníme svoje telo, môžeme ho predať do otroctva ako hociktorý iný predmet, ktorý vlastníme. No ak by to aj bolo právne prípustné, určite by to bolo morálne neprijateľné. Vzhľadom na to vlastníctvo nášho tela nevyplýva z nejakého morálneho princípu, ale práve naopak to, že svoje telo nevlastníme, je založené na morálnych princípoch sebarešpektovania a ochrany vlastnej dôstojnosti. Preto by to malo byť aj všeobecne žiaduce.

Záver. Zámerom príspevku bolo kriticky preskúmať koncepciu vlastníctva ľudského tela. Vychádzali sme z predpokladu, že jednotlivci vlastnia seba samého a svoje telo rovnako, ako vlastnia vonkajšie zdroje, pričom toto vlastníctvo by malo vychádzať z morálnych predpokladov. Pri aplikovaní danej koncepcie konkrétne na ľudské telo sme dospeli k záveru, že vlastníctvo vonkajších predmetov nie je možné stotožniť s vlastníctvom ľudského tela, keďže určité súbory práv nie je možné naň uplatniť. Ďalej sme zistili, že dané práva nevychádzajú ani z morálnych predpokladov, a to predovšetkým preto, že vlastníctvo ľudského tela môže viesť k morálne neprijateľným dôsledkom.

LITERATÚRA

- [1] CAMPBELL, A. V.: *The Body in Bioethics*. Routledge-Cavendish 2009.
- [2] COHEN, G. A.: *Self-ownership, freedom, and equality*. Cambridge: University Press 1995.
- [3] DWORKIN, R.: What is Equality? Part 3: The Place of Liberty. In: *Iowa Law Review*, 73, 1987.
- [4] FRIED, B.: Left-Libertarianism: A Review Essay. In: *Philosophy & Public Affairs*, 32, pp. 66 – 92.
- [5] HONORÉ, T.: Ownership. In: Guest, A. G. (ed.): *Oxford Essays on Jurisprudence*. Oxford: Oxford University Press 1961.
- [6] LIPPERT – RASMUSSEN K.: Against Self-Ownership: There Are No Fact-Insensitive Ownership Rights over One's Body. In: *Philosophy & Public Affairs*, 36, no. 1, 2008.
- [7] LOCKE, J.: *Druhé pojednanie o vláde*. Praha: Svoboda 1992.
- [8] OTSUKA, M.: *Libertarianism without Inequality*. New York: Oxford University Press 2003.
- [9] STEINER, H.: The Right to trade in Human Body Parts. In: Seglow, J.: *The Ethics of Altruism*. Taylor & Francis e-Library 2005.

- [10] STEINER, H.: *An Essay on Rights*. Cambridge, Mass: Blackwell Publishers 1994.
- [11] VALLENTYNE, P.: Critical Notice of G. A. Cohen's Self-Ownership, Freedom, and Equality. In: *Canadian Journal of Philosophy*, 28. 4. 1998, pp. 609 – 629.
- [12] VALLENTYNE, P. – STEINER, S. – OTSUKA, M.: Why Left-Libertarianism Isn't Incoherent, Indeterminate, or Irrelevant: A Reply to Fried. In: *Philosophy and Public Affairs*, 33, 2005, pp. 201 – 215.
- [13] WILKINSON, S.: *Bodies for Sale: Ethics and Exploitation in the Human Body Trade*. Taylor & Francis e-Library 2004.

Mgr. Andrea Hudecová
Katedra filozofie FF UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
SR
e-mail: andrea.hudecova@gmail.com

OPRAVY

V čísle 4/2011 nášho časopisu sa vyskytli dve nemilé chyby:

1. V anglickom obsahu v časti RECENZIE sme ako autorku recenzie slovenského prekladu knihy F. Capru *Skryté súvislosti* uviedli I. Viskupovú. Autorom recenzie je však **Tomáš Gerbery**.

2. V anglickom obsahu aj v abstrakte článku **Juraja Čápa** *Vedomie smrteľnosti: Iné v nás?* je uvedené nesprávne *Consciousness* namiesto správneho *Awareness* a nesprávne *Immortality* namiesto správneho *Mortality*

Autorom aj čitateľom sa ospravedľujeme a prosíme ich, aby si chyby v tomto zmysle opravili.

Redakcia